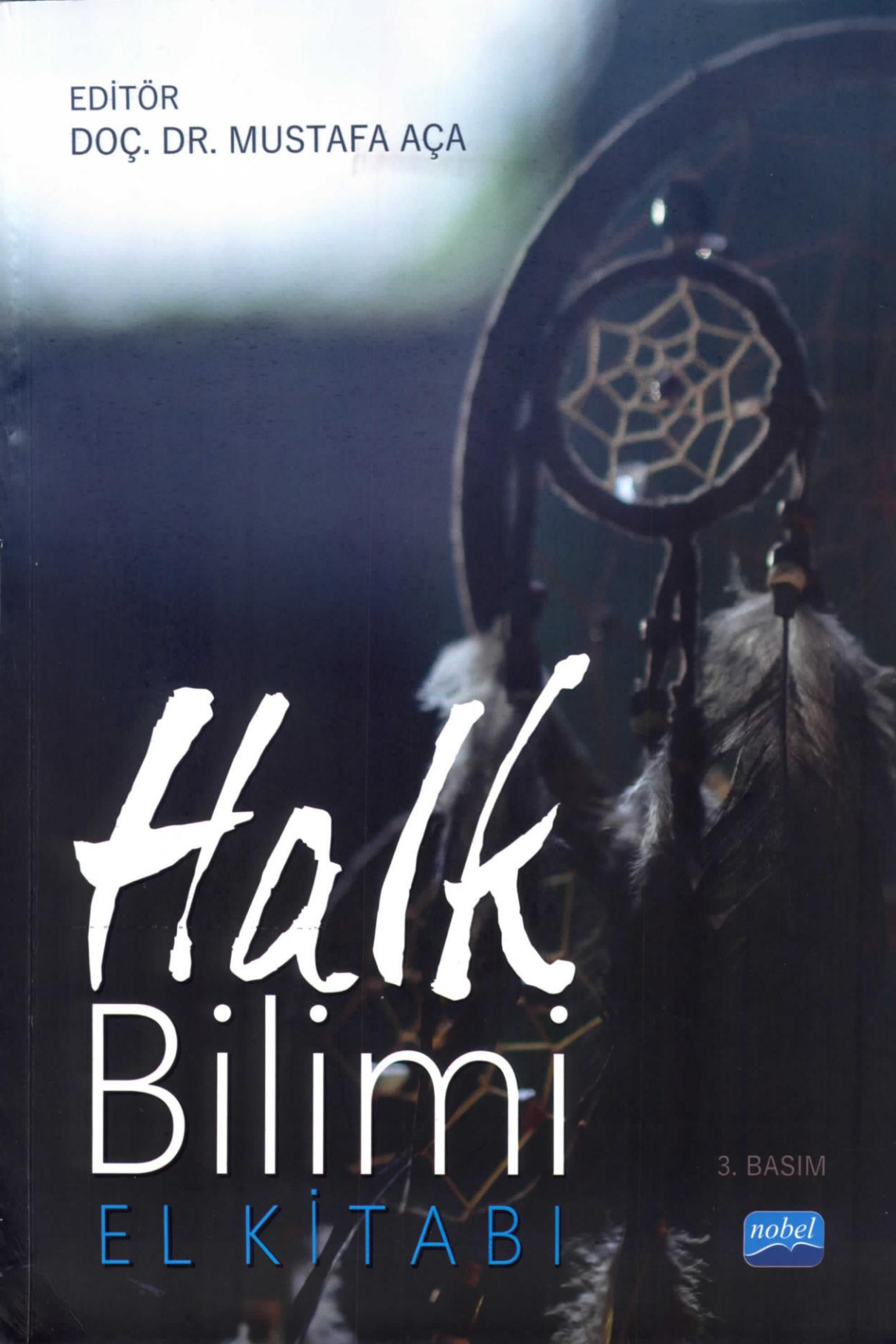

EDİTÖR
DOÇ. DR. MUSTAFA AÇA

Halk Bilimi

EL KİTABI

3. BASIM

nobel

3. Basım

HALK BİLİMİ
El Kitabı

Editör
Doç. Dr. Mustafa Açа

Yazarlar

Prof. Dr. Mehmet Açа
Prof. Dr. Abdullah Akat
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Doç. Dr. Mustafa Açа
Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu
Dr. Berna Ayaz
Dr. Mustafa Dinç
Dr. Ülkü Kara
Dr. Ahmet Keskin
Dr. Abonoz Küçük
Dr. Hamiyet Özen

nobel

HALK BİLİMİ EL KİTABI

Editör: Doç. Dr. Mustafa Açа

Yayın No. : 2445
Beşeri Bilimler No.: 155
ISBN : 978-605-033-056-4
Basım Sayısı : 3. Basım, Ekim 2019

© Copyright 2019, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Gülbeyaz Güler -gulbeyaz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Genç Offset Sertifika No.: 32284
Süzgün Sokak No.:18/3 İskitler/Ankara

Kütüphane Bilgi Kartı

Açа, Mustafa.
Halk Bilimi El Kitabı / *Editör: Mustafa Açа*
3. Basım. xiv + 546 s. 17x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-033-056-4
1. Halk Bilimi 2. Halk Edebiyatı 3. El Kitabı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

Ön Söz

Kültür bilimlerinin öncü şubeleri olan sosyoloji ve antropolojinin 19. yüzyılın başlarından itibaren yöntem, teknik ve konu bakımından çeşitlilik arz etmeye başlaması, yeni bir araştırma kolunun doğuşunda etkili olmuştur. Halk hayatına ve kültürüne çok yönlü olarak duyulan ilginin artmasıyla eş zamanlı biçimde folklor (halk bilimi) adı verilen yeni bir disiplin ortaya çıkmıştır. Emekleme döneminde öncü kültür bilimlerinden yöntem ve teknik açısından beslenen bu yeni disiplin, yüzyılın son çeyreğinden itibaren araştırma konularının sınırlarını belirlemiş, kendi yöntem ve tekniklerini geliştirmeye başlamıştır.

Temelleri Batı Avrupa'da atılan halk bilimi, 20. yüzyılın başlarından itibaren Batı Asya'ya, Akdeniz Havzasına ve Kuzey Amerika'ya doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Anadolu merkezli Türk halk bilimi araştırmalarının başlangıcı da bu döneme tarihlenmektedir. Türkçü aydınların öncü çalışmaları ile bilimsel bir formasyona kavuşma yolunda ilerleyen Türk halk bilimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikaları bağlamında hızlı bir gelişme göstermiştir.

Halk bilimi araştırmalarının kurumsal çerçevede yürütülmeye başlanması, bu yeni bilgi kolunun akademilerimizde temsil edilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllara uzanan bu sürecin ilerlemesinde ve halk biliminin kültür bilimleri içindeki öneminin anlaşılmasında pek çok bilim insanının unutulmaz hizmetleri olmuştur.

Halk biliminin akademilerin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeyde bir anabilim dalı hâline gelmesine ek olarak bütünüyle halk bilimi alanında uzmanlar yetiştirmeyi amaçlayan halk bilimi bölümlerinin açılmasıyla öğretim materyallerine duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmıştır. Farklı bakış açılarının ve yenilikçi görüşlerin ortaya konulduğu kaynaklara duyulan ihtiyaç çeşitli çalışmalarla karşılanmaya çalışılmıştır. Elinizdeki bu kitap, bu çalışmalara bir yenisini eklemek amacıyla hazırlanmıştır. Akademimizin Türk dili ve edebiyatı, halk bilimi, antropoloji, müzikoloji, mimari, sanat tarihi, el sanatları gibi bölümlerine lisans ve lisansüstü düzeyde kaynaklık etmeyi amaçlayan bu editörlü kitabın ilk baskısından sonraki eleştiriler ve öneriler bağlamında içeriğe dönük güncellemeler yapılarak ilgililerinin ihtiyaçları mümkün olduğunca karşılanmaya çalışılmıştır.

Kitabın yazımı ve sonrasındaki güncellenmesi süreçlerinde kolektif çalışmalarda zaman zaman karşılaşılan sorunlarla bizler de karşılaştık. Yazar kadromuzda ve kitap içeriğinde ger-

çekleştirilen güncellemeler sonrasında son şeklini alan bu çalışma, 3. baskısı ile eleştirilerinize sunulmuştur. Bu vesileyle daha önceki baskılarda bölüm yazarı olarak yer alıp bu yeni baskıda yer almayan kıymetli bilim insanlarına katkılarından ötürü şükranlarımızı sunarız.

Çeşitli disiplinlere mensup, alanlarında yetkin on iki akademisyen tarafından hazırlanan bu kitap on beş bölümden oluşmaktadır. Yazarlardan pek çoğunun hocası konumunda olan Prof. Dr. Mehmet Açа, "*Toplumlaşma ve Toplumsallaşma Eşiğinde Kültür*" adını taşıyan ilk bölümü; "*Halk Bilimi Araştırmalarının Kaynakları*" başlıklı dördüncü bölümü, "*Halk Bilimi Veri Toplama ve İnceleme Teknikleri*" başlıklı altıncı bölümü ve Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu ile birlikte "*Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri*" başlıklı on birinci bölümü kaleme aldı. Dr. Ülkü Kara, "*Kültür Bilimlerinin Bir Şubesi Olarak Halk Bilimi*" başlığını taşıyan ikinci bölümü; Prof. Dr. Mehmet Çeribaş, Doç. Dr. Mustafa Açа ile birlikte "*Halk Bilimi Araştırmalarının Tarihi*" başlıklı üçüncü bölümü; Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu, "*Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*" başlıklı beşinci bölümü; Dr. Hamiyet Özen, "*Halk Bilgisinin Mimariye Dönük Temsilleri*" başlıklı yedinci bölümü; Dr. Berna Ayaz, Doç. Dr. Mustafa Açа ile birlikte "*Halk Bilgisinin Ekonomiye ve Teknolojiye Dönük Temsilleri*" başlıklı sekizinci bölümü; Dr. Mustafa Dinç, "*Halk Bilgisinin Beslenme ve Mutfak Kültürüne Dönük Temsilleri*" başlıklı dokuzuncu bölümü, Dr. Ahmet Keskin, "*Halk Bilgisinin Giyim-Kuşam ve Süslenmeye Dönük Temsilleri*" başlıklı onuncu bölümü, Doç. Dr. Mustafa Açа, "*Halk Bilgisinin Takvim, Mevsim/İklim, Çevre, Sağaltma ve Hukuka Dönük Temsilleri*" başlıklı on ikinci bölümü ve "*Uygulamalı Halk Bilimi*" başlıklı on beşinci bölümü, Prof. Dr. Abdullah Akat ve Dr. Mustafa Dinç, "*Halk Bilgisinin Müziğe ve Dansa Dönük Temsilleri*" başlıklı on üçüncü bölümü, Dr. Abonoz Küçük, "*Halk Bilgisinin Eğlence, Gizli Dil ve Argoya Dönük Temsilleri*" başlıklı on dördüncü bölümü kaleme almışlardır.

Kitabın bu yeni baskısının okuyucularıyla buluşmasına vesile olan Nobel Akademik Yayıncılık yetkililerine ve çalışanlarına teşekkürlerimizi sunar; kitaba dönük eleştirilerin sonraki baskılara da rehberlik edeceğini ifade etmek isteriz.

Doç. Dr. Mustafa Açа
Editör
İzmir-2019

İçindekiler

Ön Söz iii

I. Bölüm Toplumlaşma ve Toplumsallaşma Eşiğinde Kültür 1

Mehmet Açа

1. Kültür (Tanım, Özellikler, İşlevler ve Ortamlar) 2
   1.1. Hayvanlarla Bitkilerin Yetiştirilmesinden İnsanların Yetiştirilmesine: Kültür 2
   1.2. Kültürün Özellikleri ve İşlevleri 3
   1.3. Kültür Ortamları 5
      1.3.1. Sözlü Kültür Ortamı 6
      1.3.2. Yazılı Kültür Ortamı 6
      1.3.3. Elektronik Kültür Ortamı 6
2. Kültür ve Toplumsal Normlar 7
   2.1. Töre/Örf 8
   2.2. Gelenek 8
   2.3. Âdet 9
   2.4. Görenek 9
   2.5. Teamül 9
   2.6. Moda 9

Özet Değerlendirme 9
Bölüm Kaynakları 10
Değerlendirme Soruları 11

II. Bölüm Kültür Bilimlerinin Bir Şubesi Olarak Halk Bilimi 13

Ülkü Kara

1. Halk Biliminin Tanım Sorunları 14
2. Halk Biliminin İçeriği, Amacı 17
3. Folklor ve İdeoloji 20
4. İnsan ve Kültürü Anlamak İçin Bir Anahtar: Halk Bilimi Ürünlerinin İşlevleri 23
5. Halk Biliminin Diğer Kültür Bilimleri İle İlişkisi 25
   5.1. Edebiyat ve Halk Bilimi 25
   5.2. Sosyoloji ve Halk Bilimi 27
   5.3. Antropoloji ve Halk Bilimi 28
   5.4. Etnoloji, Etnografya ve Halk Bilimi 29
   5.5. Dilbilimi ve Halk Bilimi 29
   5.6. Teoloji ve Halk Bilimi 31
   5.7. Tarih ve Halk Bilimi 32
   5.8. Arkeoloji ve Halk Bilimi 32
   5.9. Diğer Bilimler ve Halk Bilimi 33
6. Halk Bilimi Ürünlerinin Kadroları 33

Özet Değerlendirme 35
Bölüm Kaynakları 36
Değerlendirme Soruları 38

III. Bölüm Halk Bilimi Araştırmalarının Tarihi 39

Mehmet Çeribaş
Mustafa Açа

1. Batı Dünyasında Halk Bilimi Araştırmaları Tarihi 40

Mehmet Çeribaş

1.1. Avrupa'da Halk Bilimi Araştırmaları Tarihi 40
   1.1.1. Avrupa'da Halk Bilimi Araştırmalarının Öncülleri 40
   1.1.2. William J. Thoms ve "Folklore/Halk Bilimi" Kavramı 43
   1.1.3. Avrupa'da Halk Bilimi Çalışmalarının Tarihi 44
1.2. Amerika'da Halk Bilimi Çalışmaları 56

2. Türkiye'de Halk Bilimi Çalışmaları 58
   2.1. Öncü Araştırmacılar 58
      2.1.1. Şinasi ve Halk Bilimi 59
      2.1.2. Namık Kemal ve Halk Bilimi 60
      2.1.3. Ziya Paşa ve Halk Bilimi 61
      2.1.4. Ahmet Vefik Paşa ve Halk Bilimi 61
      2.1.5. Ziya Gökalp ve Halk Bilimi 62
      2.1.6. Fuat Köprülü ve Halk Bilimi 63
      2.1.7. Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Halk Bilimi 63
      2.1.8. Selim Sırrı Tarcan ve Halk Bilimi 63
   2.2. Öncü Kurumlar 64

Mustafa Açа

2.2.1. Türk Derneği 64
2.2.2. Türk Yurdu Cemiyeti 65
2.2.3. Türk Ocağı 65
2.2.4. Türkiyat Enstitüsü 66
2.2.4. İstanbul Belediye Konservatuvarı (Darü'l Elhan) 67
2.2.5. Musiki Muallim Mektebi 68
2.2.6. Ankara Etnografya Müzesi 69
2.3. Türk Halk Bilimi Araştırmalarının Kurumsallaşması 70
2.3.1. Türk Halk Bilgisi Derneği 71
2.3.2. Türk Dil Kurumu 72
2.3.3. Halk Evleri 73
2.3.5. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Pertev Naili Boratav 74
2.3.5. Atatürk Üniversitesi ve Mehmet Kaplan 75
2.3.6. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 76
2.3.7. Millî Folklor Enstitüsü 77
2.3.8. YÖK ve Sonrasında Halk Bilimi 78
2.4. Dergicilik Faaliyetleri 78
2.4.1. Halk Evleri Mecmuaları 78
2.4.2. Folklor Postası 79
2.4.3. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi 79
2.4.4. Türk Etnografya Dergisi 80
2.4.5. Folklora Doğru 80
2.4.6. ODTÜ Halkbilim Dergisi 80
2.4.5. Ankara Üniversitesi Antropoloji Dergisi 81
2.4.6. Millî Folklor 81
2.4.7. Folklor/Edebiyat 81
3. Kıbrıs ve Balkanlarda Halk Bilimi Çalışmaları 81
Mehmet Çeribaş
3.1. Kıbrıs'ta Halk Bilimi Çalışmaları 81
3.2. Balkanlarda Halk Bilimi Çalışmaları 83
3.2.1. Bulgaristan'da Halk Bilimi Çalışmaları 83
3.2.2. Eski Yugoslavya'da Halk Bilimi Çalışmaları 84
4. Türk Dünyasında Halk Bilimi Çalışmaları 85
4.1. Çarlık Dönemi Politikaları ve Halk Bilimi Çalışmaları 85
4.2. Sovyetler Birliği Dönemi Politikaları ve Halk Bilimi Çalışmaları 92
4.3. Bağımsızlık Sonrası Politikalar ve Halk Bilimi Çalışmaları 101
4.3.1. Bağımsızlık Sonrası Halk Bilimi Çalışmalarında Sorunlar ve Çözüm Önerileri 109
Özet Değerlendirme 112
Bölüm Kaynakları 114
Değerlendirme Soruları 120

IV. Bölüm Halk Bilimi Araştırmalarının Kaynakları 123
Mehmet Açа
1. Sözlü Kaynaklar 126
2. Yazılı Kaynaklar 127

2.1. Çin Yıllıkları/Tarihleri 128
2.2. Orhun ve Yenisey Yazıtları 128
2.3. Eski Uygur Metinleri 128
2.4. Kutadgu Bilig 129
2.5. Dîvânü Lügâti't-Türk 129
2.6. Codex Cumanicus 130
2.7. Atabetü'l-Hakâyık 130
2.8. Dede Korkut Kitabı 130
2.9. Tarih Kitapları 131
2.10. Masal Kitapları 131
2.11. Fıkra Kitapları 131
2.12. Atasözü Kitapları 132
2.13. Cönkler ve Mecmualar 133
2.14. Şâirnâmeler 134
2.15. Menâkıpnâmeler 134
2.16. Destan Kitapları, Hz. Ali Cenknâmeleri, Küçük Destan Yazmaları, Hızırnâmeler, Fütüvvetnâmeler vd. 134
2.17. Seyahatnâmeler 135
2.18. Mesneviler 135
2.19. Surnâmeler 135
2.20. Fetvalar 135
2.21. Gazete ve Dergiler 135
3. Maddi Kültür Kaynakları 135
4. Görsel Kaynaklar 136
Özet Değerlendirme 137
Bölüm Kaynakları 138
Değerlendirme Soruları 139

V. Bölüm Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri 141

Mehmet Ali Yolcu

1. Ulusçu Folklor Kuram ve Yöntemleri 142
1.1. Köken Arayışları 142
1.1.1. Johann Gottfried von Herder 142
1.1.2. Grimm Kardeşler 143
1.2. Tarihi Coğrafi Fin Okulu 144
2. Evrimci Folklor Kuram ve Yöntemleri 147
2.1. Anaerkil Toplum Tartışmaları 148
2.2. Edward Brunett Tylor ve Animizm Kuramı 150
2.3. John Ferguson Mclennan'ın Totemizm ve Egzogami Kuramları 150
2.4. James Frazer ve Büyü Kuramı 151
2.5. Pierre Saintyves ve Sembolik Mitoloji 153
2.6. Arnold Van Gennep ve Biyolojik Folklor 154
2.7. George Laurence Gomme ve Tarihi Yeniden Kurma 154
3. Difüzyonist (Yayılmacı) Folklor Kuram ve Yöntemleri 155
3.1. Filolojik Okul 156

3.2. Alman Etno-Coğrafya Okulu 158
3.3. Heliolitik İngiliz Okulu 159
3.4. Tarihsel Özgücü Amerikan Okulu 160
3.5. Hindolojist Okul 161
4. Psikanalitik Folklor Kuram ve Yöntemleri 162
5. Yapısalcı Folklor Kuram ve Yöntemleri 167
5.1. Kahraman Biyografisi Üzerine Yapısal Çözümlemeler 167
5.2. Vladimir Propp'un Yapısalcı Çözümleme Yöntemi 168
5.3. Claude Lévi-Strauss Yapısalcılığı 170
6. İşlevselci Folklor Kuram ve Yöntemleri 172
6.1. Bronislaw Malinowski ve Bireyci İşlevselcilik 172
6.2. Alfred R. Radcliffe-Brown ve Yapısal İşlevselcilik 175
6.3. Robert K. Merton'un Bozuk ve Örtük İşlev Kuramı 178
6.4. Max Gluckman ve Diyalektik İşlevselcilik 178
6.5. Folklor Çalışmalarında İşlevselcilik 179
7. Sözlü Kompozisyon Kuramı 180
8. Performans Kuramı 181
8.1. Halk Kavramı Üzerine Tartışmalar 181
8.2. İcra Merkezli Kuramsal Yaklaşımlar 182
9. Feminist Folklor Kuram ve Yöntemleri 184
9.1. Sosyal Bilimler ve Feminizm 186
9.2. Halk Bilimi ve Feminizm 187
9.3. Halk Bilimi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları 188
Özet Değerlendirme 191
Bölüm Kaynakları 194
Değerlendirme Soruları 197

VI. Bölüm Halk Bilimi Veri Toplama ve İnceleme Teknikleri 199

Mehmet Açа

1. Nitel Araştırma Hakkında Birkaç Söz 200
2. Alan Araştırması ve İncelemeyle İlgili Temel Kavramlar 201
2.1. Alan (Saha) 201
2.2. Kaynak Kişi 202
2.3. İcra ve İcracı 202
2.4. Bağlam (Ortam) 202
2.5. Derlemeci/Derleyici 202
2.6. Örneklem ve Evren Grubu 203
2.7. Hipotez 203
2.8. Olgu/Fenomen 204
2.9. Problem ve Amaç 204
2.10. Veri Toplama Araçları 204
2.11. Monografi 204
3. Derleme (Alan Araştırması) 205
3.1. Derleme Öncesi 205
3.2. Derleme Sırası 206

3.3. Derleme Sonrası 207
Özet Değerlendirme 208
Bölüm Kaynakları 209
Değerlendirme Soruları 210

VII. Bölüm Halk Bilgisinin Mimariye Dönük Temsilleri 213

Hamiyet Özen

1. Halk Hayatının Mimari Esaslı Somut Kültürel Unsurları 214
1.1. Geleneksel Mimari 214
1.1.1. Yapı Sanatı ve Sanatçıları 215
1.1.2. Yapı Malzemeleri ve Yapım Sistemleri 215
1.1.3. Yapı Tipleri 222
1.1.4. Geleneksel Mimaride Süsleme 233
Özet Değerlendirme 235
Bölüm Kaynakları 236
Değerlendirme Soruları 237

VIII. Bölüm Halk Bilgisinin Ekonomiye ve Teknolojiye Dönük Temsilleri 239

Berna Ayaz
Mustafa Açа

1. Halk Ekonomisi Kavramı 240
2. Halk Ekonomisi Bağlamında Geçim Tarzları ve Halk Teknolojileri 240
2.1. El Sanatları ve Zanaatkârlık 240
2.1.1. Hammadde Olarak Yün, İpek ve Bez Kullanılan Geleneksel Meslekler 241
2.1.2. Hammadde Olarak Maden Kullanılan Geleneksel Meslekler 250
2.1.3. Hammadde Olarak Ağaç Kullanılan Geleneksel Meslekler 256
2.1.4. Hammadde Olarak Deri Kullanılan Geleneksel Meslekler 262
2.1.5. Hammadde Olarak Taş Kullanılan Geleneksel Meslekler 263
2.1.6. Hammadde Olarak Toprak Kullanılan Geleneksel Meslekler 265
2.2. Geleneksel Tarım ve Araç-Gereçleri 268
2.3. Geleneksel Hayvancılık, Çobanlık ve Araç-Gereçleri 269
2.4. Geleneksel Avcılık ve Araç-Gereçleri 271
2.5. Geleneksel Ormancılık ve Araç-Gereçleri 273
2.6. Geleneksel Arıcılık ve Araç-Gereçleri 275
2.7. Geleneksel Taşımacılık ve Araç-Gereçleri 276
2.8. Geleneksel Aydınlatma Teknikleri ve Araç-Gereçleri 278
2.9. Geleneksel Isınma Teknikleri ve Araç-Gereçleri 278
Özet Değerlendirme 279
Bölüm Kaynakları 280
Değerlendirme Soruları 284

IX. Bölüm Halk Bilgisinin Beslenme ve Mutfak Kültürüne Dönük Temsilleri 287

Mustafa Dinç

1. Beslenme ve Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişimi 288
2. Türk Beslenme ve Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişimi ve Temel Belirleyicileri 291
3. Türk Beslenme ve Mutfak Kültürünün Tür ve Çeşitleri 294
4. Hazırlama, Saklama, Tüketim Boyutları ve Mekânsal Bağlamıyla Beslenme ve Mutfak Kültürü 300
   - 4.1. Hazırlama Teknik ve Araçları 300
   - 4.2. Saklama Teknik ve Araçları 302
   - 4.3. Mekân Olarak Mutfak ve Mutfak Düzeni 304
5. Beslenme ve Mutfak Kültürünün İşlevsel Özellikleri 306
   - 5.1. Prestij ve Statü İşlevi 306
   - 5.2. Arkadaşlık ve İletişim İşlevi 307
   - 5.3. Hediyeleşme ve Paylaşma İşlevi 307
   - 5.4. Kutlama, Ziyafet ve Eğlence İşlevi 308
   - 5.5. Ritüelistik İşlev 308
   - 5.6. Toplumsallaşma İşlevi 309
   - 5.7. Ailenin Yüceltilmesi İşlevi 309
   - 5.8. Turizm ve Tanıtım İşlevi 309
   - 5.9. Diğer – Gizli İşlevler 309
6. Beslenme ve Mutfak Kültürünün Simgesel – Sembolik Özellikleri 310
7. Beslenme ve Mutfak Kültürüne Dair Davranış Kalıpları 311

Özet Değerlendirme 312
Bölüm Kaynakları 312
Değerlendirme Soruları 314

X. Bölüm Halk Bilgisinin Giyim-Kuşam ve Süslenmeye Dönük Temsilleri 315

Ahmet Keskin

1. Kültür Bilimleri ve Halkbilimi Araştırmaları İçinde Giyim-Kuşam ve Süslenme 316
2. Giyim-Kuşam ve Süslenmenin Uzun Tarihi 317
3. Giyim-Kuşam ve Süslenme Üzerinde Etkili Olan Başlıca Faktörler 321
   - 3.1. Biyolojik Faktörler 321
   - 3.2. İklim, Coğrafya ve Diğer Dış Faktörler 322
   - 3.3. Sosyokültürel Faktörler 323
   - 3.4. Psikolojik Faktörler 324
   - 3.5. Ekonomik ve Teknolojik Faktörler 325
   - 3.6. Siyasi ve İdeolojik Faktörler 326
   - 3.7. Sosyal Statü, Toplumsal Rol, Yaş ve Meslek 326
4. Kültürlerarası İletişim/Etkileşim ve Moda 328
5. Kültürel Sembolizm ve Sanatsal Yaratım Boyutlarıyla Giyim-Kuşam ve Süslenme 330

6. Ana Hatlarıyla Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Tarihi 333
7. Giyim-Kuşam ve Süslenme Unsurlarının Sınıflandırılması 337
Özet Değerlendirme 338
Bölüm Kaynakları 340
Değerlendirme Soruları 342

XI. Bölüm Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri 345

Mehmet Açа
Mehmet Ali Yolcu

1. Halk İnanışlarıyla İlgili Temel Kavramlar 346
Mehmet Açа
1.1. Animizm ve Animatizm 346
1.2. Natürizm (Doğacılık) 348
1.3. Totemizm 348
1.4. Manizm (Atalar Kültü) 349
1.5. Şamanizm 349
1.6. Büyü 351
1.7. Mit 353
1.8. Kült 355
1.9. Ritüel-Tören-Ayin 356
2. Hayat Çemberi: Geçiş Dönemleri/Yaşam Krizleri İle İlgili Halk İnanışları 358
2.1. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar 359
2.1.1. Doğum Öncesi İle İlgili İnanış ve Uygulamalar 359
2.1.2. Doğum Anı İle İlgili İnanış ve Uygulamalar 362
2.1.3. Doğum Sonrası ile İlgili İnanış ve Uygulamalar 364
2.2. Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamalar 373
Mehmet Ali Yolcu
2.2.1. Türklerde Evlenme Biçimleri 374
2.2.2. Evlenmeyle İlgili İnanış ve Uygulamalar 378
2.3. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar 388
Mehmet Açа
2.3.1. Türklerde Ruh, Can, Ölüm ve Öteki Dünya 388
2.3.2. Ölüm Öncesi İle İlgili İnanış ve Uygulamalar 390
2.3.3. Ölüm Anı İle İlgili İnanış ve Uygulamalar 392
2.3.4. Ölüm Sonrası İle İlgili İnanış ve Uygulamalar 398
3. Günlük Hayat, Doğa, Doğa Olayları ve Doğaüstü Varlıklarla İlgili Halk İnanışları 401
3.1. Zaman, Mekân ve İnsan (Zamanın, Mekânın ve İnsanın Başlangıcı) 401
3.2. Diğer Canlı Türlerinin Başlangıcına Dair İnanışlar 404
3.3. Cansız Nesnelerin Başlangıcına Dair İnanışlar 406
3.4. Uygarlığın, Yaşayış Biçimlerinin ve Kurumların Başlangıcına Dair İnanışlar 407
3.4. Eskatolojik İnanışlar: Tufan ve Kıyamet 410
3.5. Gökyüzü ve Astronomik Olaylarla İlgili Halk İnanışları 413
3.6. Hayvanlarla İlgili Halk İnanışları 417

3.7. Bereket ve Uğurla İlgili Halk İnanışları 419
3.8. Dini ve Geleneksel Gün ve Bayramlarla İlgili İnanışlar 421
3.9. Nazarla İlgili Halk İnanışları 426
3.10. Su ve Ateşle İlgili Halk İnanışları 427
3.11. Doğaüstü Varlıklar ve Tekinsiz Yerlerle İlgili Halk İnanışları 429
3.12. İnsan Organları İle İlgili İnanışlar 430
3.13. Evle İlgili İnanış ve Uygulamalar 432
Özet Değerlendirme 434
Bölüm Kaynakları 435
Değerlendirme Soruları 439

XII. Bölüm Halk Bilgisinin Takvim, Mevsim/İklim, Çevre, Sağaltma, Ölçme ve Hukuka Dönük Temsilleri 441

Mustafa Açа

1. Halk Biliminin Bir Şubesi Olarak Halk Bilgisi 442
2. Halk Bilgisinin Kadrolarını Besleyen Kaynak: Geleneksel Ekoloji Bilgisi 442
3. Halk Takvimi 444
4. Halk Meteorolojisi 448
5. Halk Hekimliği/Tıbbî Folklor 451
6. Halk Veterinerliği 456
7. Halk Botaniği 458
8. Halk Zoolojisi 459
9. Halk Matematiği/Ölçme-Tartma Bilgisi 459
10. Halk Hukuku 461
Özet Değerlendirme 463
Bölüm Kaynakları 464
Değerlendirme Soruları 466

XIII. Bölüm Halk Bilgisininmüziğe ve Dansa Dönük Temsilleri 469

Abdullah Akat
Mustafa Dinç

1. Halk Müziği 470

Abdullah Akat

1.1. Terimler, Açıklamalar ve Kuram 470
1.2. Türkiye'de Halk Müziği Çalışmaları 478
1.3. Türk Halk Müziğine Genel Bakış 485
2. Halk Dansları 490

Mustafa Dinç

2.1. Oyun, Dans ve Halk Dansı-Halk Oyunu Kavramları 490
3.2. Türk Halk Dansları 492
3.3. Türk Halk Dansları İle İlgili Çalışmalar 493
3.4. Türk Halk Danslarının Yapı Özellikleri 494
3.5. Türk Halk Danslarının Tasnifi 495

3.6. Türk Halk Danslarında Türler 497
3.7. Halk Danslarının İşlevleri 498
Toplumsal İşlev 498
Bireysel İşlev 498
İletişim İşlevi 498
Ritüel İşlevi 499
Eğitim ve Gelenek Aktarımı İşlevi 499
Bedensel Gelişim İşlevi 499
Eğlence İşlevi 499
Sembolik İşlevler 500
Özet Değerlendirme 500
Bölüm Kaynakları 500
Değerlendirme Soruları 502

XIV. Bölüm Halk Bilgisinin Eğlence, Gizli Dil ve Argoya Dönük Temsilleri 505

Abonoz Küçük

1. Eğlence ve Oyun Kavramları Üzerine 506
1.1. Yetişkin Kadın ve Erkek Eğlenceleri 508
1.1.1. Takvime Bağlı Eğlenceler 508
1.1.2. Takvime Bağlı Olmayan Eğlenceler 517
1.2. Çocuk Eğlenceleri 518
2. Halk Dili, Argosu ve Jargonu 520
3. Adlar ve Lakaplar 521
4. Halk Mizahı 523
5. Gizli İletişim Dili 524
Özet Değerlendirme 525
Bölüm Kaynakları 526
Değerlendirme Soruları 528

XV. Bölüm Uygulamalı Halk Bilimi 529

Mustafa Açа

1. Almanya ve Amerika'da Halk Bilimi Alanında Yeni Arayışlar: Derleme, Arşivleme ve İncelemeden Uygulamaya 530
2. Eğitim ve Turizmden Sosyal ve Kültürel Projelere Uygulamalı Halk Bilimi 532
Bölüm Kaynakları 534
Değerlendirme Soruları 534

Yazar Biyografileri 537

XI. Bölüm

Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri

Mehmet Açа
Mehmet Ali Yolcu

Bölüm Kazanımları

Bu bölümü tamamladıktan sonra

1. Halk inanışlarıyla ilgili animizm, büyü, atalar kültü gibi bazı temel kavramlar hakkında fikir sahibi oacak,
2. Geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaların neler olduğu, bunların hangi anlamlara ve işlevlere sahip olduğu hakkında görüş sahibi olacak,
3. Geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaları insana ve topluma odaklanmadan, halk inanışlarıyla ilgili temel kavramları bilmeden anlamlandırmanın mümkün olamayacağını anlayacak,
4. Günlük hayat, doğa, doğa olayları ve doğaüstü varlıklarla ilgili halk inanışlarının neler olduğu, bunların hangi anlamlara ve işlevlere sahip olduğu konusunda bilgi sahibi olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

1. İnsan ve toplum
2. Temsiller
3. Geçiş dönemleri
4. İnanış
5. Uygulama

Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din* adlı ünlü eserinde "Ne kadar ilkel olursa olsun, dinsiz ve büyüsüz halk yoktur." (Malinowski, 1990: 7) diye yazar. Bu nedenle, insan topluluklarının meydana getirdiği kültürleri din, büyü, animizm, manizm, natürizm ve totemizm gibi kavramlardan bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Bu durum, sadece "ilkel" "topluluk"lar için değil, günümüzün modern "toplum"ları için de geçerlidir. Kültürlerin oluşmasını, aktarılıp yaşatılmasını sağlayan ve önemli bir kısmı doğayla kurulan ilişkilerle geçiş dönemleri etrafında kümelenen pek çok temsilden söz etmek mümkündür. Bu temsiller, inanca ve ritüellere bağlı bir şekilde meydana getirilmekte ve yine bu kavramlara bağlı bir şekilde sürdürülmektedir. Günümüz insanı, pek çok temsilin inanç temellerini ve asıl anlamlarını bilmemekte, geçmişte inanç temelli ritüeller olarak icra ettiği temsilleri, bugün âdet ya da görenek kapsamında sürdürmektedir. İnanç temelli pek çok ritüel ya da tören, günümüzde oyun ya da eğlence unsuru olarak yaşatılmaktadır.

Halk bilimi araştırmalarında önemli bir yere sahip olan geçiş dönemleri, zaman, mekân, günlük hayat, doğa, doğa olayları ve doğaüstü varlıklarla ilgili halk inanış ve uygulamaları, bunları biçimlendiren büyü, ritüel, tören, ayin gibi temel kavramlar hakkında bilgi ve fikir sahibi olmadan anlamak ve yorumlamak zordur. Aşağıda haklarında kısa bilgiler vereceğimiz kavramları dikkate almadan yapılacak değerlendirmeler, tespit ve betimlemeden öteye gidemeyecektir. Unutulmamalıdır ki halk bilimcilerinin tek görevi, halk bilimi ürünlerini sadece kayıt altına alarak yayımlamak değildir. Halk bilimciler, bu ürünleri, yaratıcı ve uygulayıcı "insan" ve "toplum"u her yönüyle merkeze alarak analiz etmek ve anlamlandırmakla da yükümlüdürler. Öğrenilen, paylaşılan, sembollere bağlı olan, toplumu oluşturan bireyleri uyum içinde yaşatan, bütünleştiren kültür, işlevseldir. Bu da halk bilimsel ürünlerinin, onu meydana getirip yaşatan toplumlar için anlamlı ve işlevsel olduğunu göstermektedir. Yine unutulmamalıdır ki halk bilimi araştırmaları, insan ve toplumu geleneksel dünya görüşleri esasında anlamlandırma çabalarına da katkıda bulunmak zorundadır.

1. HALK İNANIŞLARIYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Mehmet Açа

1.1. Animizm ve Animatizm

Dinin özü ve kökenleri meselesi etnologların, antropologların, sosyologların ve dinler tarihçilerinin üzerinde yıllardır durdukları konulardandır. İlkel dinlerin kökenlerini kimileri animizm ve büyüde bulurken, kimileri de totemizmde aramıştır. İlkel dinlerin özünün ne olduğu konusunda görüş bildirenlerin başında ünlü İngiliz antropolog Edward Tylor (1832-1917) gelmektedir. Tylor, 1871 tarihli *Primitive Culture* (İlkel Kültür) adlı çalışmasında ilkel dinlerin özünün "animizm" (ruhçuluk, canlıcılık) olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe göre uyku ve rüya aşamasında insanı yöneten, ölümle birlikte ondan ayrılan bir töz vardır ve ilkel insan, bu tözün doğada canlılık gösteren bazı varlıklarda da var olduğunu düşünerek animizm denilen inancı doğurmuştur. Tylor'a göre insanlık, "ruh" inancına uyku ve rüya aracılığıyla ulaşmıştır.

Türkiye'nin yetiştirdiği ender etnologlardan Sedat Veyis Örnek, Tylor'ın günümüzde artık evrensel bir teori olmaktan çıkan "animizm" düşüncesine varışını şöyle izah etmiştir: "İnsan rüyasında çeşitli olayları yaşamakta, uzak ve değişik yerlere gitmekte, tanımadığı kimselerle karşılaşmakta, bunlarla birlikte avlanmakta, dostluk kurmakta ya da savaşmaktadır. Oysa rüyayı gören kimse, bütün bunlar olup biterken kulübesinde yatmaktadır. O hâlde, uyuyan kimseyi, kendi başına buyruk, istediği gibi hareket edebilen bir "şey" terk etmektedir. Bu ise

gerçekleştirilirken maddi durumu iyi olmayan bazı ailelerin çocuklarını düğün ya da tören düzenlemeden sünnet ettirdikleri de görülmektedir. Bu tür sünnetlere, istenildiği takdirde okutulan "mevlit" de eşlik edebilmektedir. Köylerde açık alanlarda, kentlerde açık ve kapalı alanlarda yapılan sünnet düğünlerine katılanlar, sünnet olan çocuğa hediyeler getirirler, çeyrek altın ya da para takarlar. Düğün ya da törene katılanların getirdikleri çeyrek altınlarla paralar, çocuklarını sünnet ettiren ailelerin yaptıkları masrafların önemli bir kısmını karşılamaktadır. Anadolu'da sünnet olan çocuklar, ata ya da bir otomobile bindirilerek kortej eşliğinde şehrin caddelerinde dolaştırılmaktadır. Sünnet etrafında geliştirilen uygulamalar, sünnetin toplumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen işlem ve düzenlenen tören, sünnetin bir "geçiş ritüeli" ya da "topluma kabul töreni" olduğunu göstermektedir.

Doğumla ilgili inanış ve uygulamalar elbette bunlardan ibaret değildir. Yukarıda ele alınan inanış ve uygulamalar, Türk toplumunun doğuma bağlı geleneksel inanış ve uygulamaları hakkında fikir verebilecek türdendir.

2.2. Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Mehmet Ali Yolcu

Evlilik, karşıt cinslerden iki ya da daha fazla kişinin üremek ve dolayısıyla türün devamlılığını sağlamak, düzenli cinsel ilişkiler yaşamak ve ekonomik ve sosyal bir birlik kurmak amacıyla aile kurumunu oluşturmak için adım atmalarına dönük yapılan bir sözleşmedir. Evlilik, insan soyunu öteki canlılardan ayıran davranış biçimlerinden birinin kurumlaşmış biçimidir ve belli bir topluma ait bir özellik olmayıp evrensel bir nitelik taşımaktadır. Emiroğlu ve Aydın, evliliği (2009: 294), "*temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilebilir olan ve onaylanan, atışmaya yol açmayan bir biçimde temin etmeye yarayan, iki karşı cins arasında kurulan cinsel ve ekonomik bir birlik*" olarak tanımlamaktadır. Birçok toplumda kadın-erkek ilişkileri, diğer hayvan türlerinde görüldüğü biçimiyle rastgele cinsellik ve besin değişiminin ötesinde, birtakım amaç, eylem, güdü ve gereklilikler çerçevesinde gerçekleşir. Bu ilişkiler hemen hemen toplumsal yaşamın bütün yönlerine etki eden, onları bütünleyen bir öge olarak gözükür. Bu ilişkileri düzenleyen kurum "evlilik" adını alır (Emiroğlu ve Aydın, 2009: 294). İnsanoğlu, kendine seçtiği cinsel eşi, bütün bir yaşam için seçtiğini bildirerek yaşadığı topluma onaylatır. Bu davranışın mülkiyet kavramıyla ilişkisi olduğu açıktır çünkü evlilik kurumunun kişilerinden birinin kurum dışındakilerle kuracağı cinsel ilişki, mülkiyete yapılan öteki saldırılar, (sözgelimi hırsızlık gibi) toplumsal bir suç olarak algılanır ve yargılanarak cezalandırılır. İnsanlık tarihi içinde evlilik kurumu, toplumsal normlar ve kanunlarla sürekli korunan özel bir kurum olmuştur (İbrahimi, 1998: 3). Evlenme ise bir birleşmeyi toplumsal kurallarla sarınalanımış kendi bağlamında anlatan bir törendir. Bu ilişkiyi kuran kişiler yaşadıkları toplumun bu konudaki yasa, kural ve geleneklerine uymak zorundadırlar. Geniş anlamı ile evlenme, toplumca doğru görülen ve belirli yasalar çerçevesinde gerçekleşen bir olay olup bir veya birden fazla erkeğin bir veya birden fazla kadınla karı-koca ilişkileri kurmak üzere birleşmeleridir (Şahinkaya, 1979: 12).

Evlilik üzerine yapılan araştırmalarda insan topluluklarında evli çiftlerin toplumun diğer üyeleri tarafından açıkça kabul edilen ve tanınan bir birlik hâlinde yaşadıklarını ortaya koymuştur. Evlilik, babalık ve analığın toplumca onaylanması, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için gerekli olan kararları biçimlendiren kültür kalıplarıdır. Toplumu tanıma noktasında ailenin temel bir referans olmasının en önemli nedenleri ise topluma ilişkin birçok değerin ve normun üretilen ilişkiler ağının merkezi konumunda olması ve insan türünün kabul edilen en yaygın üreme pratiği olmasıdır. Bu anlamda, evlenme ile çiftleşmeyi karıştırmamak gerekir. İlkel veya uygar her kişi,

EDİTÖR
DOÇ. DR. MUSTAFA AÇA

Halk Bilimi
EL KİTABI

Temelleri Batı Avrupa'da atılan halk bilimi, 20. yüzyılın başlarından itibaren Batı Asya'ya, Akdeniz havzasına ve Kuzey Amerika'ya doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Anadolu merkezli Türk halk bilimi araştırmalarının başlangıcı da bu döneme tarihlenmektedir. Türkçü aydınların öncü çalışmaları ile bilimsel bir formasyona kavuşma yolunda ilerleyen Türk halk bilimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikaları bağlamında hızlı bir gelişme göstermiştir. Halk bilimi araştırmalarının kurumsal çerçevede yürütülmeye başlanması, bu yeni bilgi kolunun akademimizde temsil edilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllara uzanan bu sürecin ilerlemesinde ve halk biliminin kültür bilimleri içindeki öneminin anlaşılmasında pek çok bilim insanının unutulmaz hizmetleri olmuştur.

Halk biliminin; akademilerin "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeyde bir anabilim dalı hâline gelmesine ek olarak bütünüyle halk bilimi alanında uzmanlar yetiştirmeyi amaçlayan "Halk Bilimi" bölümlerinin açılmasıyla öğretim materyallerine duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmıştır. Farklı bakış açılarının ve yenilikçi görüşlerin ortaya konulduğu kaynaklara duyulan ihtiyaç çeşitli çalışmalarla karşılanmaya çalışılmıştır. **Halk Bilimi El Kitabı**, bu çalışmalara bir yenisini eklemek amacıyla hazırlanmıştır. Akademimizin Türk Dili ve Edebiyatı, Halk Bilimi, Antropoloji, Müzikoloji, Mimari, Sanat Tarihi, El Sanatları gibi bölümlerine lisans ve lisansüstü düzeyde kaynaklık etmeyi amaçlayan bu kitapta halk biliminin kapsamında yer alan hemen bütün konular, alanlarında uzman akademisyenler tarafından işlevsellik gözetilerek değerlendirilmiştir.

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Kültür Mah. Mithatpaşa Caddesi
No: 74 B-01 02 Kızılay / ANKARA
Tel: +90 312 418 20 10 Faks: +90 312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleryüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90 216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com | okuyucu@nobelyayin.com
www.nobelyayin.com
nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin
KORSAN YAYIN ALMA SUÇA ORTAK OLMA dekmeb
www.nobelkitap.com
ISBN 978-605-033-056-4